

Οἱ ὑπερβατικὲς ὅμως ἰδέες, ὡς ἀναλυτικὲς κρίσεις, εἶναι μόνο κρίσεις μορφῆς καὶ ὄχι κρίσεις συνθετικῆς ἐνότητος μορφῆς καὶ ὕλης. Γιὰ νὰ ἦσαν δυνατὲς οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς καὶ συνεπῶς γιὰ νὰ ἦταν δυνατὴ ἡ μεταφυσικὴ ὡς καθαρὴ θεωρητικὴ ἐπιστήμη τοῦ ὑπεραισθητοῦ, θάπρεπε τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα νὰ εἶχε πνευματικὲς ἐνοράσεις τῶν ὑπερβατικῶν οὐσιῶν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου. Πνευματικὲς ὅμως ἐνοράσεις καὶ ἐμπειρίες δὲν ἔχει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἀλλὰ μόνο ὁ Θεός.

Ἡ κεντρικὴ λοιπὸν θεωρία τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ ὅλης τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, ὡς καθαρῆς φιλοσοφίας τῶν ἀναγκαίων ὑπερβατικῶν ὄρων τῆς δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας, εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Προχωρώντας θὰ ἰδοῦμε, πῶς ἡ κριτικὴ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ Κάντ ἀπάνω στὸ γνωσιοθεωρητικὸ ὑπερβατικὸ ἰδεαλισμὸ θεμελιώνει τὸ μεταφυσικὸ καὶ τὸν ἠθικὸ ἰδεαλισμὸ.

4) Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ Ο ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΣ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

Ἡ Κ. Κ. Α. ἐθαυμάστηκε καὶ θαυμάζεται ὡς ἐν' ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα πνευματικὰ δημιουργήματα ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν, ταυτόχρονα ὅμως ἔγινε ὁ στόχος τῶν μεγαλύτερων ἐπιθέσεων τῶν πολέμιων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ. Στὴν Κριτικὴ αὐτὴ ἐστηρίχτηκαν ὅλες οἱ γνώμες καὶ οἱ θεωρίες ἐκείνων, ποὺ δέχονται πῶς ὁ Καντιανισμὸς εἶναι ἀγνωστικισμὸς καὶ σκεπτικισμὸς¹ καὶ καταλύει τὴ μεταφυσικὴ καὶ γκρεμίζει τὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Ἡ πολεμικὴ αὐτὴ, ποὺ ἀρνιέται τὸ θετικὸ καὶ δημιουργικὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, εἶναι τελείως ἀστήρικτη καὶ ἀφείλεται σὲ ριζικὴ παρερμηνεῖα τῆς Κ. Κ. Α. καὶ ὅλης τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας. Ὅλες τὲς θεωρίες γιὰ τὸ σκεπτικισμὸ καὶ τὴν ἀρνητικὴ ἐπαναστατικότητα καὶ ἀνατρεπτικότητα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ διαψεύδει ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὕστερ' ἀπὸ τὸ πρῶτο φανέρωμα τῆς Κ. Κ. Α. Ἡ παγκόσμια φιλοσοφία δὲν ἐγνώρισε στὰ νεώτερα χρόνια καμμιά γονιμότερη καὶ δημιουργικώτερη περίοδο ἀπὸ τὴν περίοδο, ποὺ ἀκολούθησε ὕστερ' ἀπὸ τὴν Καντιανὴ φιλοσοφία μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης τοῦ Κάντ. Ἀπόδειξη, πῶς ἡ θέση τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ἡ θέση τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας καὶ

1. Ὁ μυστικιστὴς φιλόσοφος τῆς Γερμανίας Hamann (1730—1788), ὁ μάγος, ὅπως τὸν εἶπαν, τοῦ Borqā, ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους πολέμιους τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, σὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸ Herder ἀπὸ τὸ Μάη 1781, ὕστερ' ἀπὸ τὸ διάβασμα τῆς Κ. Κ. Α., χαρακτηρίζει τὸν Κάντ ὡς H u m e τῆς Π ρ ω σ σ ί α ς καὶ τονίζει, πῶς προτιμᾷ τὸ Hume ἀπὸ τὸν Κάντ. «Ὁ Hume, γράφει, ἦταν πάντα ὁ ἀνθρώπος μου. Ὁ Hume τουλάχιστο ἐξευγενίζει τὴν ἀρχὴ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τὴν εἰσάγει στὸ σύστημά του. Ὁ πατριώτης μας ὅμως χτυπιεῖ πάντα τὸ νόμο τῆς αἰτιότητος καὶ δὲ συλλογίζεται καθόλου τὴν πίστη. Δὲ βρίσκω καθόλου τίμιον τὸ πράγμα αὐτὸ»

τοῦ καθαροῦ λόγου, εἶναι ἡ μόνη γόνιμη καὶ δημιουργικὴ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σκέψη καὶ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε ἀποδείχνει καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τὴν ἐπίδραση τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Ὅσοι θεωροῦν τὴν Κ.Κ.Λ. ὡς ἔργο μόνον ἀνατρεπτικὸ καὶ γνωσιοθεωρητικὸ δίχως καμμιὰ βαθύτερη μεταφυσικὴ ἐσσημνεῖα τοῦ κόσμου καὶ καμμιὰ ὑψηλότερη μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία τῆς ζωῆς δὲ βλέπουν βαθιὰ οὔτε τὴ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ σ' ὄλο τὸ βάθος καὶ τὸ δημιουργικὸ μέρος της, οὔτε τὸ βάθος τῆς Καντιανῆς θεωρίας τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, οὔτε ἀπ' τὴν Ὑπερβ. Διαλεκτικὴν τὴν κριτικὴν λύση τῆς τρίτης ἀντινομίας τοῦ καθαροῦ λόγου μετὰ τὴ μεγαλειώδη λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας, οὔτε τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς κριτικῆς τῆς δογματικῆς θεολογίας, οὔτε τὸ κεφάλαιο «Anhang zur transszendentalen Dialektik», οὔτε ἔν' ἀπὸ τὰ βαθύτερα — ἂν μὴ τὸ βαθύτερο — κεφάλαιο τῆς Κ.Κ.Λ., τὸ κεφάλαιο τῆς Ὑπερβατ. Μεθοδολογίας «Ὁ κανὼνας τοῦ καθαροῦ λόγου». Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι ὁ ἑνωτικὸς δεσμὸς τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας τοῦ Κάντ καὶ τὸ προελαύντιο τῆς Κριτικῆς τοῦ πραχτικοῦ λόγου. Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀρχίζουσι νὰ διαφαίνωνται οἱ μελλοντικοὶ προσανατολισμοὶ τῆς μεταφυσικῆς σκέψης τοῦ Κάντ, πού γκρεμίζονται στὴν Κ.Κ.Λ. τὴ δογματικὴ μεταφυσικὴ καὶ τὴ θεωρητικὴ θεολογία ταυτόχρονα θέτει στὴν ἴδια κριτικὴ τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς θεολογίας.

Γιὰ νὰ συλλάβουμε τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς Κ.Κ.Λ. εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμβαθύνουμε σ' αὐτὴ καὶ νὰ ἐξετάσουμε βαθύτερα τὴν κεντρικὴ ἰδεολογία της καὶ τὶς γενικὲς ἀρχές της. Ἄπ' τὴν ἐξέταση αὐτὴ καὶ τὴν τοποθέτηση τῆς Κ.Κ.Λ. μέσα στὸ ὄλο ἔργο τοῦ Κάντ καὶ τὴ σύλληψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐνότητος ὁλοκλήρου τοῦ συστήματός του θὰ βγῆ στὸ φῶς ὄλο τὸ δημιουργικὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας του καὶ θὰ λάμπουν μπρὸς στὰ μάτια μας οἱ ἀπειροὶ καινούριοι κόσμοι, πού ξανοίγει στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Κάντ.

Ἡ Κ.Κ.Λ. καὶ ἀπὸ τοὺς Καντιανούς καὶ ἀπὸ τοὺς πολεμίους τοῦ Καντιανισμοῦ θεωρεῖται ὡς κριτικὴ θεμελίωση τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὅτι ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς εἶναι ἡ κεντρικὴ θεωρία τῆς πρώτης κριτικῆς καὶ τῆς γνωσιολογίας τοῦ Κάντ δὲν ἀμφισβητεῖ κανεὶς.

Ἡ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅπως ἀναπτύξαμε στὰ προηγούμενα, δέχεται τὴν ἰδανικότητα καὶ ὑπερβατικότητα καὶ τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα καὶ ἀντικειμενικὴ ἀξία τῶν ἀναγκαίων a priori ὄρων τῆς καθαρῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης τοῦ κόσμου καὶ διακρίνει ἀπὸ γνωστικὴ ἀποψη τὸν αἰσθητὸν κόσμο τῶν φαινομένων, μέσα στὸν ὁποῖο ἐκτείνεται ἡ μόνη δυνατὴ καθαρὴ a priori γνώση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐμπειρία, καὶ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμο, πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν θεωρητικῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Ἀλλὰ ποῖο εἶναι τὸ ἀληθινὸ νόημα καὶ τὸ βαθύτερο περιεχόμενον τῆς θεωρίας αὐτῆς σχετικὰ μετὰ τὴ

μεταφυσική; Ἡ ἄρνηση ἢ ἡ θέση; Ἡ ἀνατροπή ἢ ἡ δημιουργία; Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξεταστῇ βαθυτέρα ἡ θεωρία αὐτή.

Ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ πρῶτα - πρῶτα διακρίνει δυὸ κόσμους, τὸ φυσικὸ κόσμο, τὸ σύνολο τῶν φαινομένων ὡς ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας, καὶ τὸ μεταφυσικὸν κόσμον τῶν ὑπερβατικῶν νοουμένων. Συνεπῶς ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς δὲν ἀρνιέται οὔτε τὸ φυσικόν, οὔτε τὸ μεταφυσικὸν κόσμον, ἀλλ' ἀντίθετα δέχεται καὶ βεβαιώνει κριτικὰ καὶ μὲ θετικὴν βεβαιότητα τὴν ἀπόλυτην ἀντικειμενικὴν ὑπαρξὴν καὶ πραγματικότητα καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν κόσμων. Ἐπίσης ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς δέχεται ἀπὸ γνωσιοθεωρητικῆς ἄποψης, πὼς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γνωρίζει μόνον τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ σὲ μιὰ θετικὴν ἐννοίαν καὶ γνωρίσῃ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὴν οὐσίαν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου.

Ἐκεῖνο ποῦ ἔχει πρωταρχικὴν σημασίαν γιὰ τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀξίαν εἶναι τὸ πραγματικὸν γεγονός, ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ βεβαιώνει μὲ κριτικὴν καὶ ἀποδεικτικὴν βεβαιότητα, πὼς ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ ὁ μεταφυσικὸς κόσμος. Καὶ ὑπάρχει καὶ ἔχει ἀπόλυτην ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, γιατί εἶναι ἡ βάση καὶ ἡ ὑπερβατικὴ αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Δίχως τὸ μεταφυσικὸν κόσμον δὲ θὰ ὑπῆρχε οὔτε ὁ φυσικὸς κόσμος. Ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος τῶν φαινομένων, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα δίδουν στὴ γνωστικὴ συνείδησίν μας μόνον τὰ νοούμενα. Ὁ κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι ὁ κόσμος τῶν αἰσθητῶν συμβόλων τοῦ κόσμου τῶν νοουμένων, ποῦ ὁ τελευταῖος προβάλλει στὴ γνωστικὴ συνείδησίν μας μὲ τὸ ὑπερβατικὸν καὶ ἀσύλληπτον σὲ πραγματικὰ (τὰ ὑπερβατικὰ) αἰτία του πέρασμά του ἀπ' τὸν κόσμον τῆς αἰσθητικῆς ἐνορατικότητάς μας καὶ τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοσυνείδησής μας.

Τὰ φυσικὰ φαινόμενα εἶναι ἀπολύτως ἀντικειμενικὰ καὶ πραγματικὰ καὶ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξὴν τους μᾶς ἀποδείχνουν καὶ μᾶς βεβαιώνουν μὲ ἐπιστημονικὴν καὶ θετικὴν βεβαιότητα, πὼς πίσω ἀπ' αὐτὰ ὑπάρχει ὁ μυστηριακὸς καὶ ἀσύλληπτος καὶ ὑπερβατικὸς κόσμος τῶν καθ'αυτὸ ὄντων ἢ νοουμένων. Ἡ ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τῶν φαινομένων εἶναι τελεία ἀπόδειξις καὶ τῆς ἀπόλυτης ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῶν νοουμένων, γιατί δίχως τὰ τελευταῖα δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ὑπάρξουν οὔτε καὶ τὰ πρῶτα. Τὸ ὑπερβατικὸν καθ'αυτὸ ὄν ἢ νοούμενον εἶναι τὸ ἀόρατον καὶ ὑπεραισθητὸν ὑπόστρομα τοῦ φαινομένου καὶ ὁ ἀναγκαῖος ὑπερβατικὸς (transzendente) ὅρος τῆς δυνατότητος τοῦ φαινομένου μέσα στὴν ἐμπειρίαν καὶ τῆς ζωῆς του μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον. Τὰ φαινόμενα εἶναι τὰ μυστηριακὰ φωτεινὰ κινήματα καὶ σύμβολα, ποῦ ἄγνωστο ἀπὸ θεωρητικῆς ἄποψιν γιὰ ποιούς λόγους μᾶς κάνει ὁ μεταφυσικὸς κόσμος τῶν νοουμένων ἀπ' τὰ βάθη τοῦ ὠκεανοῦ τοῦ ἀπείρου καὶ αἰωνίου κοσμικοῦ μυστηρίου! Μὲ τὰ μυστηριακὰ καὶ ἀσύλληπτα

στό υπερβατικὸ νόημά τους αὐτὰ σήματα καὶ σύμβολα, πὸν πέφτουν στὴν αἰσθητικότητά μας, ὁ μεταφυσικὸς κόσμος τῶν νοουμένων μᾶς γνωρίζει τὴν παρουσία του καὶ μᾶς βεβαιώνει, πὸς ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ ἀντικειμενικά. Ὁ φυσικὸς κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι μόνο ἡ αἰσθητὴ ἀπὸ τὴν υπερβατικὴ αὐτοσυνείδησή μας (transzendente Apperzeption) μορφὴ τοῦ κόσμου τῶν νοουμένων κι' ἐν' ἀπειροελάχιστο μέρος τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Ὁλος ὁ ὄρατός κι' αἰσθητὸς κόσμος, τὸ ἄπειρο τοῦ φυσικοῦ σύμπαντος, εἶναι μιὰ σταγόνα μέσα στὸν ἄπειρο ὠκεανὸ τοῦ υπερβατικοῦ πνευματικοῦ σύμπαντος καὶ μιὰ στιγμή μέσα στὴν ἄβυσσο τῆς αἰωνιότητος τοῦ μεταφυσικοῦ ἀπείρου!

Ὁ μεταφυσικὸς κόσμος ὑπάρχει ἀπόλυτα. Καὶ ἡ βεβαιότητά μας γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου εἶναι βεβαιότητα τοῦ καθαρῶν θεωρητικοῦ λόγου, τελεία βεβαιότητα κριτικῆς καὶ ὄχι δογματικῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας. Ἐκεῖνο πὸν ἀγνοεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ μὲ τὴν πεπερασμένη καὶ μέσα στὰ ὄρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας περιορισμένη θεωρητικὴ γνώση του δὲν εἶναι ἡ ὑπαρξὴ, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Μ' ἄλλους λόγους τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας γνωρίζει μόνο, ὅτι ὑπάρχει ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, ἀλλ' ἀγνοεῖ, πὸς ὑπάρχει, ποιὲς εἶναι οἱ οὐσιαστικὲς ἀρχές του καὶ ἂν τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν υπερβατικὴ αὐτοσυνείδησή μας ἦναι ἀναγκαῖο ἢ ἐνδεχόμενον, σκόπιμο ἢ συμπτωματικὸ καὶ τυχαῖο. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα δὲ γνωρίζει, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὸ υπερβατικὸ ὑποκείμενον ἢ Ἐγὼ τοῦ νοητοῦ ἢ μεταφυσικοῦ κόσμου, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν υπερβατικὴ ὄντότητά του καὶ ὀλότητά του μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν αἰσθητῶν μορφῶν του, τῶν φαινομένων, ὡς ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας¹.

1. Ἡ σημασία τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος καὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲς' στὸν κόσμο, ὥστε θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ τονίσουμε ἐδῶ, πὸς καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ ἐπιστημονικὸς θετικισμὸς, στὸν ὁποῖο στηρίζεται ὁ ὕλισμός, δὲν ἀρνιέται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου. Οἱ δύο κορυφαῖοι ἐκπρόσωποι τοῦ θετικισμοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα, ὁ Aug. Comte καὶ ὁ H. Spencer, δέχονται, πὸς ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτο, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωριστῇ (incomparable) ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ὁ πρὸ ξακουσμένος μαθητὴς τοῦ Comte, ὁ Littré, ἐκθέτει τὴ θεωρία τοῦ θετικισμοῦ ἀπάνω στὸ ζήτημα τοῦ ἀπολύτου στὸ ἔργο του «Aug. Comte et la philosophie positive» (ἐκδ. β'. σελ. 520) ὡς ἐξῆς «Ὅτι εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς θετικῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ὕλικὰ τὸ βάθος τοῦ ἀπείρου χώρου, εἴτε πνευματικὰ ἢ ἀλυσσίδα τῶν δίχως κανένα τελειωμὸ αἰτίων, εἶναι ἀσύλληπτο ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἀσύλληπτο ὅμως δὲ θέλει νὰ εἰπῇ μὴ δὲν ἢ ἀνύπαρκτο (Mais inaccessible ne veut pas dire nul ou non existant)». Ἐπίσης

Ἄλλ' ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν περιορίζεται μόνο στὴν κριτικὴ βεβαίωση καὶ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου, ἀλλὰ προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερο καὶ μᾶς δίνει μιὰ ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς οὐσίας τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου ὡς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον.

Ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ μᾶς δώσῃ μιὰ θετικὴ ἔννοια τῆς οὐσίας τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου, γιατί δὲν ἔχει πνευματικὰς ἐνοράσεις τῶν νοητῶν ὑπῆλων τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου, ἔχει ὅμως τὴ δύναμη νὰ βεβαιώσῃ ἀρνητικῶς, ὅτι ὁ υπεραισθητὸς κόσμος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτό. Κι' ἐπειδὴ ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος τῆς φυσικῆς αἰτιότητος ἢ φυσικῆς ἀναγκαιότητος, ὁ μεταφυσικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος τῆς πνευματικῆς αἰτιότητος ἢ υπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία ὅμως ἐδῶ (στὸν κύκλον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας) δὲν εἶναι σὲ θετικὴ ἔννοια,

στὰ ἔργα του «*La science au point de vue philosophique*» καὶ «*Les hypothèses de cosmogonie positive*» ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ὑψηλότερη σφαῖρα τοῦ κόσμου εἶναι ἡ σφαῖρα τῶν πραγμάτων, ποὺ δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ γνωρίσουμε. Ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ὁμολογεῖ, πῶς οὔτε ἀρνιέται, οὔτε καὶ βεβαιώνει τίποτα, μ' ἓνα λόγο δὲ γνωρίζει τὸ ἀγνώριστο, ἀλλὰ βεβαιώνει τὴν ὑπαρξή του (*mais elle constate l'existence*). Αὕτη εἶναι ἡ πρὸ ὑψηλὴ φιλοσοφία, νὰ πᾶς πρὸ μακριὰ εἶναι μιὰ χίμαιρα, νὰ μὴν πᾶς τόσο μακριὰ εἶναι καταστροφή τῆς ζωῆς μας καὶ τῶν κοσμικῶν πεπρωμένων μας». Τὸ ἴδιον καὶ ὁ H. Spencer. Κατὰ τὸν λόγον τοῦ μεγάλου Γάλλου φιλοσόφου Em. Boutroux (*Science et Religion*, σελ. 86) ὁ Spencer «ἔναμε θετικὴ πραγματικότητα τὸ ἀπόλυτο». Στὸ ἔργο του «*First Principles* (1862) «Οἱ πρῶτες ἀρχὲς τῆς φιλοσοφίας» (Γάλλ. μετάφρ. Cazelles, σ. 199) ὁ Spencer ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς γιὰ τὸ ἀπόλυτο «Λέγοντας πῶς δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὸ ἀπόλυτο, βεβαιώνουμε ἑμμεῖσα πῶς ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτο. Ὅταν ἀρνιώμασθε, ὅτι ἔχουμε τὴ δύναμη νὰ γνωρίσουμε τὴν οὐσία τοῦ ἀπολύτου, παραδεχάμασθε σιωπηρὰ τὴν ὑπαρξή του· αὐτὸ εἶναι μὴ ἀπόδειξη, πῶς τὸ ἀπόλυτο ἦταν μέσα στὸ πνεῦμά μας, ὄχι ὡς κάτι ἀνύπαρκτο καὶ μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς κάτι πραγματικόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ σὲ κάθε στιγμὴ τοῦ συλλογισμοῦ μας, στὸν ὁποῖο στηρίζεται ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος. Τὸ νοοῦμενο, ὡς ἀντίθεση πρὸς τὸ φαινόμενον, τὸ νοιώθουμε μὲ πνευματικὴ ἀναγκαιότητα παντοῦ καὶ πάντοτε ὡς μιὰ πραγματικότητα. Εἶναι ὀλωσδιόλου ἀδύνατον νὰ συλλάβουμε στὸ νοῦν μας, ὅτι ἡ γνώση μας ἔχει ὡς ἀντικείμενον μόνο φαινόμενα, χωρὶς ταυτόχρονα νὰ σκεφτοῦμε μιὰ πραγματικότητα, τῆς ὁποίας τὰ φαινόμενα αὐτὰ εἶναι παραστάσεις. Ἡ τάση τοῦ πνεύματός μας μᾶς ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα πρὸς τὴ σχετικὴ ὑπαρξὴ πρὸς τὴν ἀπόλυτη ὑπαρξὴ καὶ ἡ ἀπόλυτη αὕτη ὑπαρξὴ εἶναι πάντα μέσα μας ὡς τὸ σῶμα μιᾶς σκέψης, στὴν ὁποία δὲν μποροῦμε νὰ δώσουμε μορφή». Ὁ θετικισμὸς συνεπῶς συμφωνεῖ μὲ τὸν Καντιανισμὸ σχετικῶς μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μεταφυσικοῦ ἀπολύτου. Ἐκεῖ ποὺ χωρίζονται, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ Καντιανισμὸς καὶ ὁ θετικισμὸς εἶναι στὸ ζήτημα τῆς οὐσίας τοῦ ἀπολύτου. Ὁ θετικισμὸς μένει μέσα στὸν ἀγνωστικισμό. Παραδέχεται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀπολύτου, ὁμολογεῖ ὅμως, πῶς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀγνοεῖ καὶ εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσία τοῦ ἀπολύτου. Ὁ Καντιανισμὸς ὅμως, ὅπως θὰ ἴδοῦμε παρακάτω, ξεπερνᾷ τὸν ἀγνωστικισμό καὶ βεβαιώνει καὶ τὴν οὐσία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου ὡς καθαρὰ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ.

ὡς καθαρὴ πνευματικὴ αὐτενέργεια καὶ θετικὴ δημιουργικὴ δύναμη αὐτοπροσδιορισμοῦ καὶ ἀρχῆς τῆς ζωῆς, ἀλλὰ σὲ ἀρνητικὴ ἔννοια, ὡς ἀνεξαρτησία ἀπὸ τῆ φυσικῆ αἰτιότητα ἢ ἀναγκαιότητα ποῦ ἔχει ἀπόλυτο τὸ κράτος τῆς μόνο στὸ φυσικὸ κόσμο.

Ἀπάνω στὶς γενικὲς αὐτὲς ἀρχὲς τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ ἡ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ Κάντ θεμελιώνει καὶ οἰκοδομεῖ ὁλόκληρο τὸ πνευματικὸ καὶ μεταφυσικὸ οἰκοδόμημά της.

Ἡ Κ. Κ. Λ. ξανοίγει νέους δλόφωτους πνευματικοὺς δρόμους στὴ μεταφυσικὴ ὡς ἀναγκαία γνώση τοῦ υπεραισθητοῦ μὲ τὴ μεγαλόπνευστη λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμο. Ἡ ἐλευθερία εἶναι τ' ἄδυτα τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ τῆς φιλοσοφίας. Στὴν ἐλευθερία συναντῶνται δυὸ κόσμοι, ὁ κόσμος τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὁ κόσμος τῆς ἠθικῆς. Ἀπ' τὴ λύση τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας ἐξαρτᾶται ἡ δυνατότητα καὶ ἡ θεμελίωση ἢ μὴ τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἠθικὴ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ νοηθῆ ὡς αὐτόνομη ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ καὶ δὲν εἶναι δυνατό ποτὲ χωρὶς τὴ μεταφυσικὴ νὰ θεμελιωθῆ ὡς ἀνεξάρτητη ἐπιστήμη ἀπὸ τὴ φυσικὴ, ὅπως πρέπει νὰ ἦναι ἡ ἀληθινὴ ἠθικὴ. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν πραγματικὸ κόσμο τοῦ αἰσθητοῦ. Ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου, ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία, ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός, στηρίζονται ἀπάνω στὴν ἐλευθερία. Ἐὰν δὲν ὑπάρχη μεταφυσικὴ ἐλευθερία στὸν κόσμο καὶ ὁ ἀνθρώπος δὲν ἦναι μεταφυσικᾶ ἐλεύθερος, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχη καὶ ἠθικὴ ἐλευθερία καὶ συνεπῶς εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατη κάθε ἀλλαγὴ στὴ ζωὴ καὶ κάθε πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπ' τὴ λύση τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας θὰ κριθῆ, ἂν τὸ κράτος τοῦ ζόφου τῆς εἰμαρμένης καὶ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης ἦναι ἀπόλυτο καὶ ἀκατάλυτο μέσ' στὸν κόσμο ἢ ἦναι δυνατὴ μεταβολὴ σ' ἀνθρώπινα πεπρωμένα, ἂν μ' ἄλλους λόγους μπορῆ νὰ ὑπάρξη πολιτισμός, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ λύτρωση, μεταφυσικὴ ἐλπίδα καὶ νίκη, φῶς πνευματικὸ, χαρὰ, ζωὴ, πνευματικὴ εὐτυχία. Ἀπ' τὴ λύση τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας ἐξαρτῶνται οἱ λύσεις ὅλων τῶν ἄλλων μεταφυσικῶν καὶ ἠθικῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ μεταφυσικὴ ἐλευθερία εἶναι ὁ βράχος, ἀπάνου στὸν ὁποῖο οἰκοδομεῖται κάθε πνευματικὸ οἰκοδόμημα ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας. Ἐὰν τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας λυθῆ ἀρνητικᾶ καὶ δὲν ὑπάρχη πνευματικὴ ἐλευθερία στὸν κόσμο, ἡ ἀπόλυτη καὶ παγκόσμια ἐπικράτηση στὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας τοῦ πιὸ σκοτεινοῦ καὶ πιὸ κτηνώδους ὕλισμοῦ εἶναι φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτη.

Ὁ Κάντ ὕψωσε τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας στὸ κέντρο ὅλης τῆς πνευματι-

κῆς δημιουργίας του καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ὅλης τῆς ἀνθρωπότη-
 τας. Κανείς ἄλλος φιλόσοφος, οὔτε πρὶν, οὔτε μετὰ ἀπὸ τὸν Κάντ, δὲν ἔδωσε
 τόση σημασία στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας, ὅση ἔδωσε ὁ Κάντ. Στὸ πρό-
 βλημα τῆς ἐλευθερίας ὁ Κάντ συνεχέντρωσε κι' ἔρριξε ὅλη τὴ δύναμη τοῦ
 πνεύματός του καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ του. Οἱ σελίδες τῆς 'Υπερβατ.
 Διαλεκτικῆς τῆς Κ. Κ. Λ., ὅπου ὁ Κάντ μιλάει γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθε-
 ρίας, εἶναι ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες σελίδες ὅλης τῆς πνευματικῆς δημιουργίας
 τῆς ἀνθρωπότητος ἔξω ἀπὸ τόπους καὶ καιροὺς. Στὸ μέρος αὐτὸ τῆς Κ. Κ. Λ.
 ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὑψώνεται στὶς κορυφές τῆς αἰωνίας πνευματικῆς δημι-
 ουργίας, ὅπου φεγγοβολαεὶ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ αἰώνιο φῶς, τὸ φῶς τοῦ
 ὑπερτάτου καὶ ἀπολύτου πνευματικοῦ θριάμβου καὶ μεταφυσικοῦ λυτρωμοῦ,
 ἀπέραντος ἡλιακὸς κόσμος θεϊκῆς νίκης, χαρᾶς κι' αἰσιοδοξίας! Στὶς κορυ-
 φές αὐτὲς τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ αἰωνίου ὁ ἄνθρωπος ὑψώνεται καταλυτῆς
 τοῦ κράτους τῆς μεταφυσικῆς ἀγωνίας, τοῦ κοσμικοῦ ζόφου καὶ τοῦ θανά-
 του, πνευματικὸς νικητῆς, θεϊκὸς θριαμβευτῆς καὶ διονυσιακὸς τραγούδιστῆς
 τῆς ἡλιακῆς καὶ θεϊκῆς του μοίρας μέσ' στὸν κόσμον!

Στὸ φῶς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ ἡ δογματικὴ φιλοσοφία
 στὴν περιοχὴ τῆς θεωρητικῆς κοσμολογίας βυθίζεται μέσα στοὺς λαβυρίν-
 θους μιᾶς σκοτεινῆς καὶ ἀκατάλυτης (γιὰ τὸ δογματισμὸ) ἀντινομίας τοῦ κα-
 θαροῦ θεωρητικοῦ λόγου. Ἄπ' τὸ ἓνα μέρος ἡ δογματικὴ μεταφυσικὴ δέχεται
 τὴν ἐλευθερία καὶ ἀπορρίπτει τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα (θέση τῆς ἀντινομίας),
 ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος δέχεται τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἐλευ-
 θερία (ἀντίθεση τῆς ἀντινομίας). Ὁ δογματικὸς ἰδεαλισμὸς δέχεται τὴν ἐλευ-
 θερία καὶ ἀρνιέται τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα (Indeterminismus), ὁ δογμα-
 τικὸς ἀντίθετα ὕλισμὸς δέχεται τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ ἀρνιέται τὴν
 ἐλευθερία (Determinismus). Ἡ ἀντινομία αὐτὴ εἶναι ἡ τρίτη ἀντινομία τοῦ
 καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου στὴν περιοχὴ τῆς δογματικῆς θεωρητικῆς κοσμο-
 λογίας. Στὴν ἀντινομία αὐτὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ δογματισμοῦ
 (δογματικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ δογματικοῦ ὕλισμοῦ), ἡ θέση ἀποκλείει τὴν ἀντί-
 θεση καὶ ἡ ἀντίθεση τὴ θέση. Ἄπ' τὶς δυὸ προτάσεις (θέση καὶ ἀντίθεση)
 ἢ μιὰ εἶναι ἀληθινὴ κ' ἡ ἄλλη ψεύτικη. Ἡ ὑπάρχει ἐλευθερία στὸν κόσμον
 καὶ δὲν ὑπάρχει φυσικὴ ἀναγκαιότητα ἢ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία καὶ ὑπάρχει
 μόνο ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ἡ δογματικὴ φιλοσοφία (καὶ ἰδεαλιστικὴ καὶ ὕλιστικὴ) θέτει μ' αὐτὸ
 τὸν ἀλύγιστο τρόπο τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας, γιατί δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὴ
 ἡ Καντιανὴ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὁ δογματισμὸς δὲ δια-
 κρίνει τὸ «φαινόμενο» καὶ τὸ «καθ'αυτὸ ὄν», τὸν αἰσθητὸ φυσικὸν κόσμον καὶ
 τὸν ὑπεραισθητὸν μεταφυσικὸν κόσμον. Κατὰ τὶς γνωσιολογικὰς ἀρχὰς τῆς δο-
 γματικῆς φιλοσοφίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γνωρίζει τὸ καθ'αυτὸ ὄν καὶ
 συνεπῶς τὸν κόσμον ὅπως εἶναι αὐτὸς καθ'αυτός. Μὲ τὶς ἀρχὰς αὐτὰς
 ἡ δογματικὴ φιλοσοφία, ἂν ἦναι ἰδεαλιστικὴ, ἐνορᾷ τὸν κόσμον ὡς πνευμα-
 τικὸν (Spiritualismus) καὶ δέχεται τὴν ἐλευθερία καὶ ἀρνιέται τὴ φυσικὴ

ἀναγκαιότητα, ἂν ὅμως ἦναι ὑλιστική, βλέπει τὸν κόσμον ὡς ὑλικὸν καὶ δέχεται τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα καὶ ἀρνιέται τὴν ἐλευθερία.

Πρῶτος ὁ Κάντ μέσα στὴν παγκόσμια φιλοσοφία εἶδε τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας στὴν πραγματικὴ θέση του καὶ σ' ὅλο τὸ ἀπροσμέτρητο βάθος του. Ὁ Κάντ σὲ ἁρμονία μὲ τὴν προκαντιανὴ φιλοσοφία δέχεται, πὼς ἡ οὐσία τοῦ πνευματικοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ τοῦ ὑλικοῦ ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα. Ἄλλ' ὅλη ἡ πρωτοτυπία καὶ δημιουργητικότητα τοῦ πνεύματός του στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας εἶναι στὸ γιγαντιαῖο δρασκέλισμα ἀπάνου ἀπ' τὸ χάος τῶν ἀντινομιῶν τοῦ καθαρῦ λόγου καὶ στὴν κριτικὴ ὑπέρβαση τῶν κορυφῶν καὶ τῶν θέσεων καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῶν ἀντινομιῶν μὲ τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν του καὶ τὸν κοσμολογικὸν δυῖσμὸν του.

Ἐνῶ ἡ δογματικὴ φιλοσοφία στὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ξεκινάει ἀπὸ μιὰ μονιστικὴ κοσμολογικὴ θεωρία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ οὐσία καὶ εἶναι ἢ πνευματικὸς ἢ ὑλικός, καὶ ἀπὸ τὴ σπιριτουαλιστικὴ ἢ ὑλιστικὴ σκοπιά της δέχεται ἢ ἀρνιέται τὴν ἐλευθερία, ἡ κριτικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ θεμελιώνεται ἀπάνω σὲ μιὰ δυῖστικὴ μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία καὶ δέχεται, πὼς ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ φύσεις καὶ οὐσίες, μιὰ καθαρὰ αἰσθητικὴ—ἐμπειρικὴ καὶ μιὰ καθαρὰ πνευματικὴ—ὑπερεμπειρικὴ καὶ ὑπερβατικὴ. Κατὰ τὴν κοσμοθεωρία αὕτη τοῦ Κάντ ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἢ πνεῦμα ἢ φύση, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ φύση. Δὲν ὑπάρχει ἕνας κόσμος ἢ πνευματικὸς ἢ ὑλικός, ἀλλ' ὑπάρχουν δυὸ κόσμοι, ὁ αἰσθητὸς κι' ἐμπειρικὸς κόσμος τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος τῶν ὑπερβατικῶν νοουμένων. Ὁ κόσμος, μέσα στὸν ὁποῖο ζεῖ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ φύση καὶ πνεῦμα καὶ ὁ κόσμος—φύση εἶναι μορφή καὶ σύμβολο τοῦ κόσμου—πνεύματος. Ὁ κόσμος—πνεῦμα εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ κι' αἰτία τοῦ κόσμου—φύσης.

Μὲ τὸν κοσμολογικὸν αὐτὸν δυῖσμὸν, ποὺ θεμελιώνεται ἀπάνω στὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν, ὁ Κάντ ὑψώνεται στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ὁ γνωσιοθεωρητικὸς ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς του φωτίζει τὸ δρόμο τῆς μεταφυσικῆς σκέψης του πρὸς τὸν οὐρανὸν τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ἀφοῦ ὁ κόσμος εἶναι καὶ πνεῦμα καὶ φύση, εἶναι δυνατὴ ἡ κριτικὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν παραδοχὴ ὡς ἀληθινῶν καὶ τῶν δυὸ προτάσεων, θετικῆς καὶ ἀρνητικῆς, τῆς τρίτης ἀντινομίας τοῦ καθαρῦ λόγου. Ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ ὁ μεταφυσικὸς κόσμος ὁ κόσμος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα εἶναι ἡ φυσικὴ αἰτιότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ πνευματικὴ αἰτιότητα τοῦ μεταφυσικοῦ κόσμου.

Στὸ φῶς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας δὲν ὑπάρχει καμμιά βαθύτερη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερία καὶ στὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα. Ἡ ἀντίθεση, ποὺ κατὰ τὸν δογματισμὸν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἐλευθερία καὶ στὴ φυσικὴ ἀνάγκη, στὰ μάτια τοῦ Κάντ, εἶναι καθαρὰ φαινομενικὴ καὶ ὀφείλεται σὲ μιὰ ἀντινομία τοῦ καθαρῦ θεωρητικοῦ λόγου, σ' ἕνα σφαλερὸν διαλεκτικὸν

καὶ σοφιστικὸ συλλογισμό. Ἡ ἀντινομία αὐτὴ στηρίζεται στὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ καθαρῶ λόγου, ποὺ κάνει τὸ λόγο νὰ ἐνορᾷ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὡς κόσμου φαινομένων, καὶ ὅταν τὰ ἐνορᾷ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ κόσμου, ὡς κόσμου νοουμένων. Ἡ πλάνη, μὲ ἄλλους λόγους, τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος (ποὺ στοχάζεται δογματικὰ) ἔγκειται στ' ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῇ τὸν κόσμο ὡς κόσμο φαινομένων, ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ κράτος τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, καὶ ὅταν ἀκόμα τὸν θεωρῇ ὡς κόσμο νοουμένων, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος τῆς φυσικῆς ἀνάγκης. Ὅταν ὁμοίως, στὸ φῶς τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ, διαλυθῇ ἡ ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ καθαρῶ λόγου καὶ φανῇ ὁ κόσμος ὅπως εἶναι στὴν πραγματικότητα, ὡς «φαινόμενο» καὶ ὡς «νοούμενο», ὡς φύση καὶ ὡς πνεῦμα, καὶ ἡ θέση καὶ ἡ ἀντίθεση τῆς τρίτης ἀντινομίας τοῦ καθαρῶ λόγου φανερώνονται καὶ οἱ δύο ὡς ἀπόλυτα ἀληθινές. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, κατὰ τὸν κριτικισμό τοῦ Κάντ, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα δὲ συγκρούονται, ἀλλ' εἶναι σὲ τελεία ἁρμονία. Στὸν κόσμο ὑπάρχει καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, μὲ τὴ διαφορά μόνο πὼς ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα ὑπάρχει μόνο στὸ φυσικὸ κόσμο τῶν φαινομένων καὶ ἡ ἐλευθερία μόνο στὸν ὑπερφυσικὸ κόσμο τῶν νοουμένων. Ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα εἶναι ἡ φυσικὴ αἰτιότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἔχει ἀπόλυτο καὶ ἀκατάλυτο τὸ κράτος τῆς μέσα στὸν ὕλικὸ αἰσθητὸ κόσμο, στὴν αἰσθητικότητα καὶ στὴν ἐμπειρία, ἡ ἐλευθερία εἶναι πνευματικὴ αἰτιότητα καὶ κυριαρχεῖ ἀπόλυτα στὸν πνευματικὸ κόσμο. Ὁ κόσμος, ὡς κόσμος φαινομένων (αἰσθητῶν ἐκδηλώσεων καὶ παραστάσεων τοῦ κόσμου τῶν ὑπερβατικῶν ὄντων), εἶναι μέσα στὸ φυσικὸ μηχανισμό καὶ κάτω ἀπὸ τὸ παγκόσμιο κράτος τῶν ἀλύγιστων φυσικῶν νόμων καὶ τῆς ἀνίκητης σκοτεινῆς φυσικῆς ἀνάγκης. Ὁ κόσμος ὁμοίως, ὡς κόσμος ὑπεραισθητῶν καθαυτῶ ὄντων καὶ ὑπερβατικῶν νοουμένων, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν μορφὴ καὶ τοὺς νόμους τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὡς ἀντικειμένου τῆς ἐμπειρίας, ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο, τὸ χρόνο, τὴ φυσικὴ αἰτιότητα καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους φυσικοὺς νόμους, καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμο καὶ τὴν ἀναγκαιότητά του.

Ὁ κριτικὸς λοιπὸν ἰδεαλισμὸς μὲ τὴ διάκριση τοῦ «φαινομένου» καὶ τοῦ «νοούμενου» ὑψώνει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα στὴν ἐννοια ἑνὸς ἄλλου νοητοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμο καὶ τοὺς νόμους του καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας. Ὁ κόσμος ὁμοίως τῆς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἐλευθερίας σὲ ἀρνητικὴ ἐννοια. Συνεπῶς ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς μᾶς δίνει μὲ ἀρνητικὴ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμο καὶ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ὁ Κάντ ἐφαρμόζει τὴ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτή, δὲν εἶναι μιὰ οὐσία, ὕλικὴ ἢ πνευματικὴ, ἀλλ' ἔχει δύο φύσεις ἢ δύο χαρακτηῖρες, ἓνα αἰσθητικὸ—

ἐμπειρικὸν κι' ἓνα ὑπερεμπειρικὸν—καθαρὰ πνευματικόν. Ὡς αἰσθητικὴ φύσις καὶ μὲ τὸν ἐμπειρικὸν χαρακτήρα του ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἄνθρωπος—φαινόμενον καὶ ἀποτελεῖ μέλος τοῦ φυσικοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ ὡς ὃν τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὑποτάσσεται στοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ στὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα. Ὡς ὑλικὴ κι' αἰσθητικὴ φύσις ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, ἀλλ' εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν τυραννίαν τῶν φυσικῶν ἐνστίχτων του, τῶν αἰσθητικῶν πόθων καὶ ὀρμῶν του καὶ τῶν φυσικῶν παθῶν του. Ὡς πνευματικὴ ὅμως φύσις καὶ μὲ τὸν καθαρὸ πνευματικὸν χαρακτήρα του, ὡς νοῦς καὶ καθαρὴ θέλησις, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, εἶναι ὁ ἄνθρωπος—νοούμενον καὶ ἀποτελεῖ μέλος τοῦ νοητοῦ κόσμου τῶν ὑπερβατικῶν πνευματικῶν οὐσιῶν καὶ ὑπακούει μόνο στοὺς νόμους τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, τοὺς ἠθικοὺς νόμους τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὃν μὲ δυὸ φύσεις, ἀνήκει καὶ στὸ φυσικὸν κόσμον τῶν φαινομένων καὶ στὸ μεταφυσικὸν κόσμον τῶν νοουμένων. Ἡ αἰσθητικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ οἱ πράξεις του μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι φαινόμενα, ἡ πνευματικὴ ὅμως φύσις του, τὸ βαθύτερον εἶναι του, τὸ ἀληθινὸν ὑπεραισθητὸν καὶ ὑπερβατικὸν καυθαυτὸν ἐγὼ του, εἶναι τὸ νοούμενον. Οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι οἱ ἐξωτερικὲς κι' αἰσθητὲς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς φύσεως του καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγὼ του καὶ ὡς φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἶναι μέσα στὶς ἀριστοτέλειες καὶ ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, μέσα στὸν χρόνον καὶ τὸ χῶρον καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἀλύγιστον κράτος τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καὶ ἀναγκαιότητος. Τὸ ἀληθινὸν ὅμως ἐγὼ του, τὸ ὑπερβατικὸν ἐγὼ του, ὁ πνευματικὸς χαρακτήρας του, ἡ καθαρὴ πνευματικὴ θέλησίς του, ποὺ εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ αἰτία καὶ πηγὴ τῶν πράξεών του ὡς φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ τοὺς νόμους του. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς καυθαυτὸν ὃν καὶ νοούμενον, ὡς καθαρὴ καὶ λυτρωμένη ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν συνείδησιν, ὡς πνεῦμα καὶ ὑπερβατικὴ αἰτιότητα τῶν πράξεών του—φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἔξω ἀπὸ τὸν χρόνον, τὸν χῶρον, τὴν κατηγορίαν, τὸν νόμον τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καὶ τοὺς ἄλλους ὑπερβατικοὺς νόμους τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα, ἂν καὶ οἱ πράξεις του, ὡς ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ ἑαυτοῦ του ποὺ παίρνουν αἰσθητὴ μορφήν μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ ὡς φαινόμενα, εἶναι μέσα στὸν φυσικὸν κόσμον, μέσα στὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον καὶ τὴν κατηγορίαν καὶ ὅλους τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ γενικὰ μέσα στὸν φυσικὸν μηχανισμόν τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὴν γενικὴν γνωσιολογικὴν ἀρχὴν τοῦ Κάντ καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν καθαρὸν θεωρητικὸν λόγον γνωρίζει ὡς φαινόμενον, ὅχι μόνον τὸν ἐξωτερικὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον, ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας, δηλαδή ὡς σύνολον τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθητῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς οὐσίας του

καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγώ του. Καὶ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἐμπειρία (στὸ νόημα τοῦ Κάντ) ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν κόσμον μόνο ὡς κόσμον φαινομένων καὶ δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ συλλάβῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ὅχι μόνο τὴν ὑπερβατικὴ οὐσία τῶν ὑπερβατικῶν ὄντων τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ὑπερβατικὴ οὐσία τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς νοουμένου καὶ ὑπερβατικῆς πνευματικῆς αἰτιότητος τῶν πράξεών του. Ἀλλ' ἂν ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὡς θεωρητικὸς λόγος, δὲν ἔχη τὴ δύναμιν νὰ βγῇ ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ συλλάβῃ σὲ μιὰ θετικὴ ἔννοια τὰ ἐξωεμπειρικὰ καὶ ὑπερβατικὰ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου, πῶς εἶναι αὐτὸ καθαυτὸ ὡς νοουμένο, ἔχει ὁμοίως τὴ δύναμιν πρῶτα—πρῶτα νὰ βεβαιώσῃ κριτικὰ τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ καὶ πραγματικότητα τοῦ ὑπερβατικοῦ ἐγώ του, γιατί τὸ ἐγὼ τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ αἰτία καὶ ἀρχὴ τῶν πράξεών του καὶ ὄχι τὴν ἀρχὴ αὐτὴ δὲ θὰ ὑπῆρχαν καὶ οἱ πράξεις του ὡς φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καὶ δεύτερον νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια τοῦ ὑπερβατικοῦ ἐγώ του ὡς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸ ἐγὼ του, πού ζῆ μέσα στὸ φυσικὸν κόσμον καὶ ὑποτάσσεται στὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης. Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ καθαρὰ πνευματικὸ ὑπερβατικὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ καὶ θεωρητικὰ ἀσύλληπτη καὶ ἀγνώριστη πηγὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν φύσιν καὶ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ὁ ἄνθρωπος—νοουμένο εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος (μὲ τὸ ἀρνητικὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴ φύσιν) καὶ ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου—φαινομένου!

Ὁ καθαρὸς λοιπὸν θεωρητικὸς λόγος θεμελιώνει τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμόν. Μὲ τὴν κριτικὴν θεμελίωσιν τοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ἰδεαλισμοῦ του καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεωρίας αὐτῆς στὸν ἄνθρωπον ὁ Κάντ ξανοίγει στὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὸ δρόμον σὲ μιὰ δυνατὴ λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ὁ θεωρητικὸς ὁμοίως λόγος δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ μιὰ θετικὴ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, γιατί ἡ ἐλευθερία εἶναι πνευματικὴ καὶ ὑπερβατικὴ οὐσία τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ γνωρίσῃ θεωρητικὰ τὸ νοητὸν κόσμον τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν, τὸν κόσμον τῶν πνευματικῶν ἐνοράσεων καὶ τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τοῦ ὑπέροχτου πνευματικοῦ ὄντος, τοῦ ἀρχέτυπου νοῦ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καθαρὸν καὶ ἀξάρτητον ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸν φυσικὸν κόσμον, ἔχει τὴ δύναμιν ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας νὰ μᾶς δώσῃ μόνο τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ὑπερβατικῆς σὴν οὐσίαν τῆς ἐλευθερίας ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ἡ θεωρητικὴ συνεπῶς φιλοσοφία μᾶς δίνει μόνο μιὰ ἀρνητικὴ λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ λύσιν δὲν εἶναι βέβαια ἡ ὀριστικὴ καὶ θετικὴ λύσιν, πού ζητᾷ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ πού ἱκανοποιεῖ ἀπόλυτα τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ λύσιν προπαρασκευάζει

τὴν ὀριστικὴν λύσιν. Ἡ ἀρνητικὴ λύσις τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ξανοίγει τὸ δρόμο στὴ θετικὴ καὶ ὀριστικὴ λύσις τοῦ πραχτικοῦ λόγου καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ κριτικὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία, κατὰ τὸν Κάντ, ἔχει ὑπέροτατο χρέος νὰ φωτίσῃ ὅλα τὰ θεωρητικὰ ζητήματα καὶ προβλήματα, πὺν ἀντιμετωπίζει ὁ ἠθικὸς λόγος στὸ δρόμο του, καὶ νὰ ξεκαθαρίσῃ μὲ τὸν κριτικὸ νοῦ τὸ δρόμο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἀπ' ὅλες τὶς θεωρητικὰς πλάνες τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ὥστε λυτρωμένος ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴν φαινομενικότητα τοῦ θεωρητικοῦ λόγου καὶ τὶς συνέπειάς της στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία στὸ φῶς τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ μὲ τὴν ἀρνητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας νὰ ἠψωθῇ στὸν ὑπέροτατο πνευματικὸ θρόνον, τὴ θετικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας, ἀπάνω στὴν ὁποία θὰ θεμελιωθῇ ἡ λύσις καὶ ὅλων τῶν ἄλλων μεγάλων μεταφυσικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲς' στὸν κόσμον.

Ὁ ἀνθρώπος, ὡς πνευματικὴ φύσις καὶ οὐσία, ὡς καθαρὴ θέλησις καὶ ἠθικὴ συνείδησις, εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον καὶ τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα, μ' ἓνα λόγο ἐλευθερίας (μὲ ἀρνητικὸν νόημα), αὐτὸ εἶναι τὸ γενικώτατον συμπέρασμα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, ὅπως ἀναπτύσσεται στὴν Κριτικὴν τοῦ καθαρῶν λόγου, καὶ ἀπάνω στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις τοῦ Κάντ οἰκοδομεῖ ὁλόκληρον τὸ ἠθικομεταφυσικὸν οἰκοδόμημά της.

Ἀλλὰ τὸ θετικὸν καὶ δημιουργικὸν ἔργον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ δὲ σταματᾷ ὡς ἐδῶ. Στὴν Κ. Κ. Λ. ὑπάρχει καὶ μὴ ἄλλη σημαντικώτατη θεωρία, ἡ θεωρία τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, πὺν βγαίνει ἀπὸ τὴν γενικὴν θεωρίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Ὁ λόγος, ὅπως εἶδαμε στὸ μέρος τὸ σχετικὸν μὲ τὴν Ὑπερβατικὴν Διαλεκτικὴν, δὲν εἶναι γνωστικὸν ὄργανον τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου, ἀλλὰ πηγὴ ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ὅχι ὡς οὐσιαστικῶν ἀρχῶν τῶν ὑπερβατικῶν ὄντων, ἀλλ' ὡς λογικῶν συνθέσεων τῆς ἐμπειρίας καὶ ὡς ἀπολύτων κανονιστικῶν ἀρχῶν στὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου. Μ' ἄλλους λόγους ὁ λόγος εἶναι ὁ παγκόσμιος νομοθέτης τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, πηγὴ καθαρῆς ἠθικῆς δημιουργίας.

Τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀρχέτυπον δημιουργικὸν πνεῦμα, καθαρὸν καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν εἶναι μόνον πηγὴ τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων ὑπερβατικῶν ὅρων τῆς θεωρητικῆς ἐποπτείας τοῦ κόσμου, τῶν παγκοσμίων φυσικῶν νόμων τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ καὶ πηγὴ τῶν ἀπολύτων ἠθικῶν νόμων τῆς ἐλευθερίας, τῶν νόμων πὺν ἀναφέρονται στὰ ἠθικὰ χρέη τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲς' στὸν κόσμον.

Ἡ θεωρία αὐτὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν ἔχει θεμελιακὴν σημασίαν γιὰ

τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κάντ. Ἀπάνω στὴ θεωρία αὐτὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ὅπως καὶ στὴ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, οἰκοδομεῖται ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς τοῦ Κάντ.

Οἱ ὑψηλότερες ἔννοιες τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ εἶναι οἱ ἔννοιες τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἔννοιες ὅμως αὐτές, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἀπόλυτες ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου, ὡς καθαρῆς μορφῆς, δηλαδὴ ὑπερβατικὲς ἰδέες. Ὅπως στὴ θεωρητικὴ του φιλοσοφία ὁ Κάντ ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἀπόδειξη τῶν ὑπερβατικῶν στοιχείων τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου, τῶν καθαρῶν ἐνοιῶν, προχωρεῖ στὴν ὑπερβατικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξίας τῶν στοιχείων αὐτῶν ὡς ἀναγκαίων ὄρων τῆς πραγματικῆς γνώσης τοῦ κόσμου, ἔτσι καὶ στὴν ἠθικὴν του φιλοσοφίαν ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ὑπερβατικῆς ἰδέας προχωρεῖ στὴν ἠθικὴν πραγματικότητα. Οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας του.

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ εἶναι τὸ πρόβλημα, πῶς εἶναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς καθαρὸς πρακτικὸς ἢ ἠθικὸς λόγος, μ' ἄλλους λόγους, πῶς εἶναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς πηγὴ συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ἡ λύση ὅμως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ προϋποθέτει, ὅτι ὁ λόγος εἶναι δυνατὸς ὡς καθαρὸς λόγος, δηλαδὴ ὅτι ὁ λόγος εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ πηγὴ ἀπολύτων πνευματικῶν ἀρχῶν ὡς κανονιστικῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Μ' ἄλλους λόγους οἱ ἀπόλυτες ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου, ὡς συνθετικὲς κρίσεις a priori στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, προϋποθέτουν τὶς ἀπόλυτες ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς ἀναλυτικὲς κρίσεις a priori, δηλαδὴ ὡς ὑπερβατικὲς ἰδέες. Ἡ λύση ὅμως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, τῆς δυνατότητος τοῦ λόγου ὡς καθαροῦ λόγου, εἶναι ἔργο τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐκτελεῖ ὁ Κάντ στὴν Κ. Κ. Λ. Ἡ λύση συνεπῶς τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος στὴ φιλοσοφίαν τοῦ Κάντ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ λύση τοῦ θεωρητικοῦ προβλήματος. Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία θεμελιώνεται ἀπάνω στὴ θεωρητικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία εἶναι σὲ τελείαν ἐνότητα.

Ἡ Κριτικὴ λοιπὸν τοῦ καθαροῦ λόγου, ὡς κριτικὴ εἰσαγωγή στὸ ὅλο σύστημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ καὶ ἰδίως στὴ θεωρητικὴν του φιλοσοφίαν, μὲ τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν της, μὲ τὴν κριτικὴν θεμελίωσιν τοῦ κοσμολογικοῦ δυϊσμοῦ καὶ τὴν κριτικὴν βεβαίωσιν καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου (τοῦ τελευταίου σὲ ἀρνητικὸν νόημα ὡς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον) καὶ μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν προπαρασκευάζει τὸ ἔργο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς καὶ θέτει τὰ θεμέλια γιὰ τὶς λύσεις δυὸ θεμελιωδεδεσμάτων προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, τοῦ μεταφυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητος τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου, δηλαδὴ τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος,

ἀπὸ τῆς λύσεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τοῦ ὅλου μεταφυσικοῦ προβλήματος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Τώρα φωτίζεται τὸ θετικὸ καὶ δημιουργικὸ μέρος τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαρῶς λόγου. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ δὲν εἶναι ἀρνητικὴ καὶ ἀνατρεπτικὴ, ἀλλὰ θετικὴ καὶ δημιουργικὴ. Γκρεμίζει ἓνα κόσμον θεωρητικῶν πλανῶν καὶ ὑπερβατικῶν φαινομενικότητων, στὰ μάτια τοῦ Κάντ, τὴ δογματικὴ μεταφυσικὴ, γιὰ νὰ δημιουργήσῃ ἓναν ἄλλο ὁλόφωτο κόσμον, τὴν ἠθικὴν μεταφυσικὴν. Μὲ τὴν κριτικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ λόγου ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, ἀπ' τὸ ἓνα μέρος λυτρώνει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπὸ τῆς πλάνης τοῦ δογματισμοῦ καὶ τῆς σκοτεινῆς δυνάμεως τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τοῦ ὕλισμοῦ—ἀθεϊσμοῦ καὶ ξανοίγει ἐλεύθερο τὸ δρόμον εἰς τὴν κριτικὴν ἀλήθειαν, ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος στὸ φῶς τοῦ κριτικοῦ νοῦ θεμελιώνει τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν καὶ προπαρασκευάζει τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος καὶ μὲ τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν καὶ τὴν λύσιν τοῦ ὅλου μεταφυσικοῦ προβλήματος. Ἡ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ θεωρία τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, ἡ θεωρία τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, εἶναι τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς τοῦ Κάντ. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία θέτει τὰ θεμέλια τοῦ πνευματικοῦ οἰκοδομήματος, ποὺ οἰκοδομεῖ καὶ τελειώνει ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία. Τὸ οἰκοδόμημα τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, ὡς φιλοσοφίας τοῦ ὑπεραισθητοῦ, εἶναι ἔργον καὶ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ὁ θεωρητικὸς λόγος ξανοίγει διάπλατα τὸ δρόμον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἠθικοῦ λόγου. Ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία θεμελιώνουν τὴν μεταφυσικὴν ὡς ἀναγκαίαν γνώσιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ἡ πνευματικὴ δημιουργία τοῦ Κάντ εἶναι ἓνα αἰώνιον μνημεῖον ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ καθαρῶς λόγου, φωτεινὸν δημιούργημα ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος σὲ ἀπόλυτη ἐνότητα καὶ ἁρμονία. Ὁλόκληρον τὸ φιλοσοφικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Κάντ ὑψώνεται ἀπάνω στὸ γνωσιοθεωρητικὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν του. Ἡ θεωρία τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, ὡς πνευματικῆς αἰτιότητος τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου καὶ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος, καὶ ἡ θεωρία τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν εἶναι οἱ δύο μεγάλοι ἐσωτερικοὶ δεσμοὶ τῶν δύο πρώτων κριτικῶν τοῦ Κάντ καὶ τῶν δύο μεγάλων κόσμων τῆς φιλοσοφίας του, τῶν κόσμων τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Ἡ θεωρία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ θεωρητικὴ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ θεωρία τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν ὁδηγοῦν τὸ πνεῦμα τοῦ Κάντ εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος καὶ εἰς τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ λύσις ἐξ ἄλλου τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος καὶ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας ὑψώνουν τὸ πνεῦμά του εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ.